

تشیع تجلی واقعی غربت

توضیح عکس پشت جلد

گردآوری و تنظیم: حامد پهلوانزاده

بقیع، قبرستانی است بسیار بزرگ و تقریباً مسطح، که مساحت آن، بیشتر از مساحت کل مسجدالنبی است و تاریخ ساخت آن، به دوران قبل از اسلام و زمان جاهلیت، برمی گردد. در گذشته، بقیع پوشیده از درختانی به نام غرقه بوده، به این خاطر آن را بقیع غرقه نیز می نامند. از زمان پیامبر ﷺ تا همین امروز، بسیاری از مسلمانان را که در مدینه از دنیا می رفتند، در بقیع به خاک می سپردند و هم اکنون نیز قبرستان عمومی مدینه به شمار می رود. همه روزه، در مسجدالنبی، پس از

برای دفن کردن می آورند، بسته است و تنها، پس از نماز صبح و عصر، جمعاً به مدت سه ساعت، برای زیارت زائرین (البته فقط آقایان) باز می شود. در بقیع پیاده رویایی برای عبور مردم، ساخته شده است و بر قبور، هیچ گونه علامتی یافت نمی شود. یعنی پس از دفن، هیچ گونه علامت یا نشانه ای برای شناسایی محل دفن میت قرار نمی دهند. پیامبر اکرم ﷺ مکرراً به قبرستان بقیع می رفت و برای مردگان مدفون در آن، استغفار می کرد؛ تا آنجا که، یکی از همسران پیامبر، نقل کرده که آن

حضرت، هر شب به زیارت قبور بقیع می رفته اند.^۱

قبرستان بقیع، مدفن چهار امام شیعه (امام حسن مجتبی علیه السلام، امام سجاد علیه السلام، امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام) و بسیاری از

دورنمایی از مسجدالنبی. قبرستان بقیع در انتهای عکس دیده می شود. محوطه بازی که به عنوان صحن مسجدالنبی در عکس دیده می شود، تا چند سال پیش، محله بنی هاشم بود؛ ولی به بهانه های واهی، خراب شد و این صحن پرزرق و برق، جای آن را گرفت.

نمازهای جماعت، مؤذن با جمله «الصلاة علی المیة»، مردم را به خواندن نماز میت، دعوت می کند. پس از نماز، جنازه ها را به سوی قبرستان

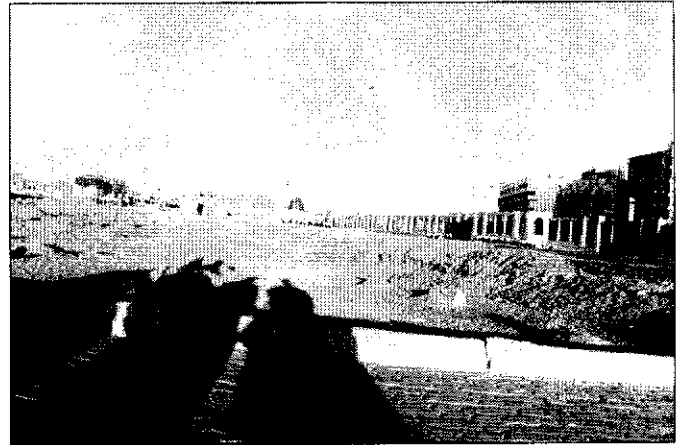
بقیع می برند، ولی برخلاف شیعیان، در تشیع جنازه، هیچ کس سخن نمی گوید و سکوت برقرار است. قبرستان بقیع در طول روز، به جز اوقاتی که شخصی را

صحابه پیامبر نظیر عثمان بن مظعون (این شخص با عثمان بن عفان، خلیفه سوم، تفاوت دارد)، ابوسعید خدری، عبدالله بن جعفر (همسر حضرت زینب)، مقداد بن اسود،

بهار
۱۳۸۰

۱۳۲

عباس بن عبدالمطلب و ... است. در بقیع، هم اکنون هیچ چراغ و یا بارگامی وجود ندارد و حتی قبر چهار امام معصوم، شہا در تاریکی و روزها در زیر آفتاب و باد و باران قرار دارد.

انتهای قبرستان بقیع - و ساختمانهای به سبک اروپایی (سمت راست عکس) که بقیع را احاطه کرده‌اند، و هیچ تناسبی با بقیع ندارد - و مسجدائلی که گنبد خضرايش، از دور، خودنمایی می‌کند.

«گذشته بقیع»

قبرستان بقیع در گذشته، به این شکل نبوده و براساس کتب تاریخی، بیشتر قبور دارای بارگاه و ضریح بوده‌اند. بزرگترین آنها، بارگاه ائمه شیعه بوده، که به نقل تاریخ نویسان، آن حرم به این شکل بوده است: میرزا حسین *فراهانی* در سفرنامه خود می‌نویسد: «چهار ائمه اثنی عشر، در بقعه بزرگی که به صورت هشت ضلعی ساخته شده، واقع‌اند و گنبد اندرون آن، سفیدکاری است».^۲

ریچارد بورتون (Sir Richard Burton) جهانگرد غربی، در سال ۱۲۷۶، گنبد ائمه بقیع را، چنین معرفی می‌کند: «این قبه که در دست راست واردین به بقیع قرار گرفته، بزرگتر و زیباتر از همه قبه‌ها است».^۳

ابن جبیر، جهانگرد معروف، در سال ۶۱۴ هـ ق می‌گوید: «آن، قبه‌ای است مرتفع و سر به فلک کشیده که در نزدیکی درب بقیع واقع شده است».^۴

تاریخ ساخت این بنای عظیم را، به حدود سال ۴۷۰ هـ ق، نسبت می‌دهند. یعنی این بارگاه بزرگ، حدود ۸۰۰ سال پابرجا بوده است. بنا بر نقلها، حرم ائمه اطهار در بقیع، دو درب داشته، که زائران از یکی وارد و از

دیگری خارج می‌شده‌اند. این حرم دارای خادم و متولی و گنبد آن سفیدرنگ و از نظر شکل، هشت ضلعی بوده است. برخلاف حرم سائر ائمه اطهار، صحن در اطراف نداشته است و در داخل آن، محرابی به نام *محراب فاطمه*، وجود داشته است.

سرانجام، در ۸ شوال ۱۳۴۴ هـ ق، حکومت وهابی، به دلایل واهی، تمامی گنبدها و قبه‌های موجود را تخریب کرد و وسایل قیمتی داخل ضریح به غارت رفت. تنها یادگار حرم بقیع، ضریح فولادی آن است که آن را هشت قسمت کردند و هم‌اکنون، دور قبور شهدای احد، قرار گرفته است. یکی از جهانگردان غربی به نام *مستر ریتز* (Riter)، که به فاصله چند ماه از ویرانی این حرم، بقیع را دید، آن را اینگونه وصف می‌کند:

«چون وارد بقیع شدم، آن‌جا را همچون شهری دیدم که زلزله شدیدی به وقوع پیوسته و به ویرانه‌ای، مبدلش ساخته است. زیرا در جای‌جای بقیع، به جز قطعات سنگ و کلوخ درهم ریخته و خاکها و زیاله‌های رویهم انباشته و تیرهای چوبی کهنه و شیشه‌های درهم شکسته و آجرها و سیمانهای تکه‌تکه‌شده، چیز دیگری نمی‌توان دید... ولی این ویرانها و خرابیها، نه در اثر وقوع زلزله یا حادثه‌ای طبیعی، بلکه با عزم و اراده انسانها بوجود آمده و همه آن گنبد و بارگاههای زیبا و سفیدرنگ که نشانگر قبور فرزندان و یاوران پیامبر اسلام بود، با خاک یکسان شده است. چون برای مشاهده بیشتر این آثار که نشانگر قبور مسلمانان صدر اسلام و تاریخ‌سازان روزگار است در سنگ و کلوخ حرکت می‌کردم، از زبان راهنمایم می‌شنیدم که از شدت ناراحتی این جملات را تکرار می‌کرد: استغفرالله، استغفرالله، لاحول و لاقوة الا بالله».^۵

«مدفونین در بقیع»

۱- **امام حسن مجتبی** (علیه السلام): سید جوانان اهل بهشت، در ۱۵ رمضان سال سوم هجری، به دنیا آمد و سخت مورد علاقه رسول الله ﷺ بود. وی اسوه اخلاق بود و بارها اتفاق افتاد که اموال خود را، به دو قسمت، تقسیم کرد و نیمی از آن‌را در راه خدا خرج کرد؛ از این رو، به *کریم اهل بیت*، مشهور

شده‌اند. آن امام مظلوم، سرانجام به وسیله همسر خود، جمعه بنت اشعث، مسموم و پس از چهل روز به شهادت رسید. امام حسن (علیه السلام) به هنگام وفات به امام حسین (علیه السلام) وصیت کردند که دوست دارم در کنار جدم دفن شوم، ولی اگر بنی امیه ممانعت کردند، مرا در بقیع دفن کنید. پس از وفات آن حضرت، خبر تشییع و خاک سپاری بدن مقدسش، کنار قبر پیامبر، به گوش مروان رسید. مروان، دست به شمشیر برد و گفت: «نمی‌گذارم فرزند علی را در جایی دفن کنید که فرزند عفان را نگذاشتند». (پس از قتل عثمان بن عفان، خلیفه سوم، مردم از دفن او کنار قبر پیامبر، ممانعت کردند و او را در قبرستان یهودیان که در انتهای بقیع فعلی و پشت بقیع قبلی بود، به خاک سپردند).

قبر چهار تن از ائمه اطهار بعلاوة قبور عباس ابن عبدالمطلب و فاطمه بنت اسد؛ در حالی که خیابانهای اطراف پر شده است از ساختمانهای مجلل سربه فلک کشیده و شورت‌های غول پیکر آمریکایی. این تفاوت‌ها، انسان را به تأمل وامی‌دارد.

امام حسین (علیه السلام) نیز بنا به وصیت برادر صبر پیشه کردند و ایشان را در بقیع، دفن کردند. بعضی می‌گویند، بنی امیه به سوی تشییع کنندگان، تیراندازی کردند که بعضی از تیرها به تابوت امام حسن (علیه السلام) اصابت کرد. قبر شریف آن حضرت، در ابتدای بقیع و پایین پای عباس بن عبدالمطلب عموی پیامبر، زیارتگاه عاشقان است.

۲- امام زین العابدین (علیه السلام): چهارمین امام شیعیان که در سال ۳۸ هجری قمری متولد شد و در کربلا حاضر بود. ایشان، مدت ۳۰ سال رهبری شیعه را به

عهده داشت و در سال ۹۴ هق به تحریک ولید بن عبدالمملک مسموم و به شهادت رسید و در کنار عموی خویش، امام حسن (علیه السلام)، دفن شد.

۳- امام محمد باقر (علیه السلام): پنجمین امام شیعیان، که در سال ۵۸ هجری قمری، به دنیا آمد و ایشان نیز در کربلا حاضر بود و سرانجام در ۷ ذی الحجه سال ۱۱۴ هق، به تحریک هشام بن عبدالمملک، مسموم و به شهادت رسید و قبر ایشان در کنار قبر امام حسن مجتبی (علیه السلام) و امام سجاد (علیه السلام)، زیارتگاه عام و خاص است.

۴- امام جعفر صادق (علیه السلام): چهارمین نفر از ائمه که در بقیع مدفون است، امام ششم، امام جعفر صادق (علیه السلام) است که در ۱۷ ربیع الاول سال ۸۳ هق به دنیا آمد. از آنجا که ایشان تلاش زیادی برای اعتلای فرهنگ شیعه و تربیت شاگردان داشتند، مذهب شیعه اکنون در همه‌جای دنیا به عنوان «جعفری» شناخته می‌شوند. امام صادق (علیه السلام)، سرانجام به تحریک منصور، دومین خلیفه عباسی، به شهادت رسید و در کنار اجداد گرامیش به خاک سپرده شد.

۵- فاطمه بنت اسد: جلوتر از قبور ائمه اطهار (علیهم السلام)، قبری وجود دارد که آن را به فاطمه بنت اسد، مادر علی (علیه السلام)، نسبت می‌دهند، ولی احتمال کمی وجود

دارد که این قبر متعلق به فاطمه زهرا، باشد. زیرا در احادیث شیعه، صریحاً عنوان شده که قبر ایشان در خانه خویش قرار دارد. یکی از دلایلی که باعث می‌شود این قبر را اشتباهاً به فاطمه زهرا، نسبت دهند،

آن است که امام حسن مجتبی (علیه السلام) به امام حسین (علیه السلام) وصیت نمود که اگر از دفن پیکر من کنار جدم خودداری کردند، مرا کنار قبر مادرم فاطمه، دفن کنید.^۶ و از آنجایی که می‌گویند امیرمؤمنان علی (علیه السلام) بر چهل قبر در بقیع، آب پاشید و شیه ۷ قبر به وجود آورد تا قبر فاطمه زهرا، معلوم نشود^۷، پس آن قبر را به فاطمه زهرا، نسبت می‌دهند. غافل از اینکه اولاً روایات محکمی از امام رضا (علیه السلام) و امام هادی (علیه السلام) وجود دارد که مدفن حضرت فاطمه زهرا

را خانه خویش، معرفی می کنند. ثانیاً وصیت امام حسن (علیه السلام) این بوده که او را در کنار مادرش، فاطمه بنت اسد، دفن کنند و اگر منظور آن حضرت از فاطمه، حضرت زهرا بوده باشد، این موضوع با وصیت آن حضرت که می خواست قبرش شناسایی نشود، منافات دارد؛ لذا به احتمال قریب به یقین، قبر مذکور متعلق به فاطمه بنت اسد است. گفته می شود به هنگام وفات فاطمه بنت اسد، رسول الله (صلی الله علیه و آله) بسیار بی تاب می کردند و فرمودند: «او براستی مادرم بود. فرزندان خود را گرسنه نگاه

می داشت و مرا سیر می کرد». هنگامی که برای او قبری کنند، ابتدا رسول الله (صلی الله علیه و آله) خود در قبر او خوابید و قرآن خواند، آنگاه پیراهن خود را کف قبر پهن کرد و دستور داد تا او را دفن کردند و فرمود: «هیچکس جز فاطمه بنت اسد از فشار قبر در امان نماند». شایان ذکر است که فاطمه بنت اسد، در سال سوم هجرت، از دنیا رفت.

۶- عباس بن عبدالمطلب: از اشراف

مکه و عموی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و حضرت علی (علیه السلام) بود. عباس، از پدر پیامبر، سه سال بزرگتر

بود و به دلیل آنکه در جمع بنی هاشم به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) کمک کرده بود، مورد علاقه حضرت بود. بعد از رحلت حضرت رسول (صلی الله علیه و آله) نیز، به امیرمؤمنان (علیه السلام) وفادار بود و در زمان عثمان، در ۱۲ رجب سال ۳۲ هجری قمری در سن ۸۷ سالگی، بدرود حیات گفت. بنی عباس که بعد از بنی امیه به خلافت رسیدند، از نسل ایشان بودند و به همین دلیل، به مرمت و ساخت بنا، بر روی قبر ایشان و به ناچار قبور ائمه اطهار که در کنار آن بود، اهمیت زیادی می دادند.

۷- صفیه: از عمه های پیامبر و از زنان بسیار شجاع صدر اسلام به شمار می رود که در سال ۲۰ هجری قمری از دنیا رفت. قسمتی از بقیع، که قبر ایشان در آن است، قبلاً از قبرستان بقیع جدا بوده و به نام بقیع العمات شناخته می شده، که بعداً به قبرستان بقیع

وصل شده است. می گویند، صفیه در جریان جنگ احزاب، در داخل شهر، یک یهودی را که مشغول جاسوسی بود، به قتل رساند.

۸- عاتکه: یکی از عمه های پیامبر است. در مکه، پیش از جنگ بدر، خوابی دید که قریش جگر گوشه های خود را، از دست می دهد. اما ابوجهل او را مسخره کرد و از قضا، خودش همراه بسیاری از بزرگان قریش، کشته شد. در مورد اینکه آیا قبر عاتکه در بقیع است یا نه، اختلافات زیادی است.^۸

قبر منسوب به ام البنین، مادر حضرت ابوالفضل العباس (علیه السلام)، که در قسمت ابتدایی قبرستان بقیع، واقع است.

۹- ام البنین: مادر حضرت ابوالفضل العباس (علیه السلام) و همسر باوفای امیرالمؤمنین (علیه السلام) است که چند فرزند او در رکاب امام حسین (علیه السلام) به شهادت رسیدند. اینکه قبر ایشان در بقیع باشد، ظاهراً، سند تاریخی ندارد (الله اعلم).^۹

۱۰- اسماعیل فرزند امام صادق (علیه السلام): اسماعیل،

بزرگترین فرزند پسر امام صادق (علیه السلام) بود که در زمان حیات امام، از دنیا رفت. می گویند امام صادق (علیه السلام) در مرگ این فرزند، جزع و بی تابی زیادی می کرد، بطوریکه در پیشاپیش جنازه اش، با پای برهنه و بدون عبا، حرکت می کرد و بهنگام تشییع جنازه، دستور داد تابوت را چندین بار بر زمین بگذارند و کفن از روی او کنار بزنند تا روی او را ببیند. تا قبل از سال ۱۳۹۴ هـ ق (۱۳۵۳ هـ ش)،

بقعه ایشان در خارج از قبرستان بقیع، به فاصله ۱۵ متری غرب قبرستان، بود. از آنجایی که هیچ منفذی به داخل بقعه نبود، زائرین از بیرون، قبر آن بزرگوار را زیارت می کردند. در این سال حکومت عربستان، به دلیل زیرسازی خیابان سمت غربی بقیع، قبر آن بزرگوار را خراب می کنند، ولی با جسد سالم آن بزرگوار، روبرو می شوند. این قضیه در زمان خود، سر و صدای زیادی ایجاد کرد و بازتاب وسیعی در ایران داشت. دولت سعودی، که انتظار سالم بودن جسد را نداشت، به ناچار جسد آن بزرگوار را به داخل بقیع منتقل کرده، در سمت شرقی شهدای احد، در ۱۰ متری قبر حلیمه سعدیه، دفن کرد. پس می توان گفت قبری که هم اکنون در قبرستان بقیع به نام اسماعیل وجود دارد، قدمتی فقط ۲۷ ساله دارد و این موضوع، یعنی سالم بودن

جسد، که بسیاری آن را به چشم خویش دیده اند، به هیچ وجه، قابل انکار نیست. قبر اسماعیل در طول تاریخ، دارای گنبد و بارگاه بوده است.^{۱۰}

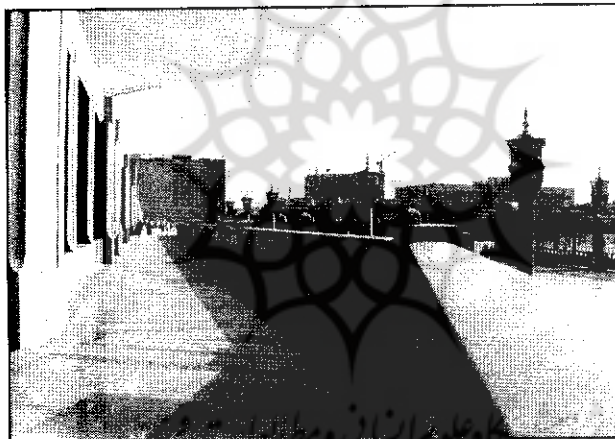
۱۱- عثمان بن عفان: هنگامی که

عثمان به قتل رسید،

حامیان او، خواستند که او را در کنار قبر رسول خدا دفن کنند؛ ولی مردم مانع شدند. لذا به سوی بقیع بردند. با اینحال مردم نگذاشتند که او را در قسمت مسلمانان دفن کنند. به ناچار او را در «حش کرب» که قبرستان یهودیان بود، دفن کردند. این قبرستان در شرق بقیع و پشت دیوار آن قرار داشت. بنی امیه بعدها دیوار را خراب کردند و آن را به قبرستان بقیع وصل کردند. بعضی، آن را قبر عثمان بن مظعون می دانند که صحیح نیست. می گویند، مروان بن حکم، سنگی را که پیامبر بر سر قبر

عثمان به مظعون گذاشته بود برداشت و بر قبر عثمان بن عفان گذاشت. قبر عثمان هم اکنون در انتهای بقیع است و برخلاف قبور دیگر که اصلاً به آنها رسیدگی نشده است، دور آن را سیمان کرده اند و تقریباً، وضع بهتری نسبت به سایر قبور دارد.

اشخاص دیگری نیز در بقیع مدفون هستند که بطور خلاصه عبارتند از: عقیل بن ایطالب (برادر حضرت علی علیه السلام که ۲۰ سال از ایشان بزرگتر بود)، عبدالله بن جعفر (همسر حضرت زینب، فرزند جعفر طیار، سرپرست مهاجرین به حبشه و از شجاعترین یاران پیامبر، که در ۸۰ سالگی، در مدینه، از دنیا رفت)، عثمان بن مظعون (پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله او را سلف صالح نامید و به هنگام مرگش، بسیار غمناک بود)، سعد بن معاذ (که پیامبر او را «استخوانی در گلی کفار» نامید و در غزه خندق مجروح شد و

دیوار بقیع. قسمت ابتدایی مسجد النبی در سمت راست عکس دیده میشود.

چند روز بعد از دنیا رفت)، عبدالله بن مسعود (فقیه و قاری قرآن و شیعه علی علیه السلام)، ابوسعید خدری (شیعه علی علیه السلام)، جابر بن عبدالله انصاری (صحابی پیامبر و اولین زائر کربلا که ۹۴ سال عمر کرد و به خدمت امام باقر علیه السلام

رسید)، ابراهیم، فرزند

پیامبر، حلیمه سعدیه (دایه حضرت رسول که رسول الله ۵ سال از عمر شریفش را در کنار حلیمه گذراند)، شهدای احد (تعدادی از مجروحان جنگ احد که پس از چندی در مدینه، به شهادت رسیدند)، شهدای واقعه حره (ماجرای قتل عام سادات و شیعیان مدینه توسط سپاه یزید)، دختران رسول خدا، همسران رسول خدا (از جمله حفصه، ماریه، ام سلمه و عایشه)، حسان بن ثابت (شاعر و مداح پیامبر صلی الله علیه و آله)، ارقم بن ابی ارقم (خانه او، اولین پایگاه سری تبلیغ اسلام، در مکه بود)، سفیان بن حارث، مالک

بن انس و بسیاری دیگر، که شرح همه آنها، امکان پذیر نیست.

- ^۱ ابن سعد، طبقات الکبری، ج ۲، ص ۲۰۳.
- ^۲ سفرنامه میرزا حسین فراهانی، ص ۲۸۱.
- ^۳ موسوعة العتبات المقدسة، ج ۳ ص ۲۸۳.
- ^۴ رحلة ابن خبیر، ج ۶۴.
- ^۵ مجله میقات حج، ش ۶، ص ۱۲۸.
- ^۶ ادفونی عند قبر امی فاطمه .

- ^۷ بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۱۸۳.
- ^۸ مقاله مفصلی در همین زمینه در فصلنامه میقات، ش ۱۹ وجود دارد.
- ^۹ مجله میقات حج، ش ۱۹.
- ^{۱۰} وفاء الوفاء، سمهودی

بهای اشتراک سالانه برون مرزی :
افراد : ۲۰ دلار
مؤسسات : ۳۰ دلار

بهای اشتراک درون مرزی :
افراد : ۱۴۰۰۰ ریال
مؤسسات : ۲۰۰۰۰ ریال

علاقه مندان می توانند بهای اشتراک سالانه را که شامل هزینه های جاری نیز میباشد به حساب ۲۸۱۳ نزد بانک ملی ایران شعبه مهرگان واریز نمایند و اصل فیش را به همراه برگ درخواست اشتراک به نشانی زیر ارسال نمایند:
تهران ، بزرگراه شهید چمران ، پل مدیریت ، دانشگاه امام صادق (ع) ، مرکز تحقیقات ، دفتر فصلنامه اندیشه صادق ، صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵ تلفن نشریه اندیشه صادق: ۵-۸۰۹۴۰۰۱ داخلی ۲۶۶ و ۲۶۱ دورنگار: ۸۰۹۳۴۸۴

درخواست اشتراک مجله اندیشه صادق

نام :	نام خانوادگی :	تحصیلات :	نام مؤسسه :
شغل :	نشانی :	تاریخ تولد :	
تلفن :	دورنگار :	کد پستی :	از شماره :